

Sintakse un tekstveide

1. uzdevums.

1.1. Izlasi tekstu!

1. Izdoma un īstenība dažkārt sapinas visdīvainākajos veidos. 2. Jau kādu laiku rakstu romānu “Pasaules vēsture” par “nākotnes pagātņi”, kurā notikumus no mūsu dienām jeb tagadnes šķir viens vai pat vairāki gadu tūkstoši (...). 3. Šajā laikā ir mainījusies gan pati pasaule, gan tajā mītošie ļaudis, gan viņu pasaules uzskats jeb, precīzāk sakot, daudzi dažādi pasaulu uzskati. 4. Katrā pasaules malā mītošie ļaudis pasauli redz tādu, kādu uzskata par pareizu un vislabāko iespējamo, un tad nu arī tādā pasaulē dzīvo. 5. Jēkaupiņš ir pusauga puika, kas vienā no “Pasaules vēstures” nodaļām sastrīdas ar māti, aiziet no mājām, nonāk meža vidū pie darvdeģa un kādudien sastop lapsu. 6. Šo nodaļu uzrakstīju pirms pāris mēnešiem, un tajā brīdī man nebija ne jausmas, ka vasaras otrajā pusē šīs iztēlotās satikšanās atspulgs materializēsies arī realitātē. 7. Kādunakt ārā uz galda vēsumā bijām atstājuši katlu ar auksto zupu. 8. No rīta kāds traukam bija nocēlis vāku, un tas mētājās pļavas vidū. 9. Citunakt bija izsvaidīti turpat pie durvīm atstātie krokši. 10. Pēc dažām dienām mēs pirmoreiz sastapām vainīgo – aiz loga stāvēja un pretī mums lūkojās lapsa.

(No P. Bankovska “Darvdeģis un lapsa”. Pieejams: <http://www.satori.lv/article/darvdegis-un-lapsa>)

1.2. Ieraksti tabulā tekstā lietotās pieturzīmes, piemērus un skaidrojumu, kuru sintaktisko konstrukciju pieturzīmes atdala!

1. tabula. Pieturzīmes, to lietojums un skaidrojums

	Pieturzīmes	Piemērs	Lietojuma skaidrojums
1.	Pēdiņas	Jau kādu laiku rakstu romānu “Pasaules vēsture”(1) par “nākotnes pagātņi”(2), kurā notikumus no mūsu dienām jeb tagadnes šķir viens vai pat vairāki gadu tūkstoši (...).	1. Grāmatas nosaukums. 2. Vārdu savienojums, kura uztveršana tiešajā nozīmē var radīt pārpratumu.
2.			
3.			
4.			

2. uzdevums.

2.1. Izpēti, kuru funkciju 1. uzdevumā veic domuzīme!

2.2. Izlasi piemērus un nosaki, kuras funkcijas vēl veic domuzīme!

- Teniss – interesantais un aizraujošais sporta veids – radies 19. gs. beigās Eiropā.
- – Sveiks, Juri!
 - Sveiks!
 - Kāpēc vakar nebiji skolā?
 - Piedalījos basketbola sacensībās.
 - Kā veicās?
 - Iekļuvām finālā.

- Basketbols, hokejs, futbols – visi šie sporta veidi prasa labu fizisko sagatavotību.
- Ja tu izvēlies sportista karjeru – velti tai visu savu enerģiju un spēku.
- Meitenes devās uz sporta zāli, zēni – uz sporta laukumu.
- Sports – mans dzīvesveids.
- Sporta spēles – basketbols, hokejs, futbols – ir populāras Latvijā.

2.3. Tabulā ir nosauktas dažādas domuzīmes lietošanas funkcijas. Izpēti tās un iepretim katrai funkcijai ieraksti vienu no minētajiem piemēriem!

2. tabula. Domuzīmes lietojums

Domuzīmi lieto	Piemērs
1) Aiz vienlīdzīgo teikuma locekļu uzskaitījuma vispārinošā vārda priekšā.	
2) Aiz vispārinošā vārda, atdalot no abām pusēm vienlīdzīgus teikuma locekļus, ja teikums vēl turpinās.	
3) Izlaista izteicēja vietā.	
4) Vienkāršā teikumā izlaistas saitiņas vietā, ja izteicējs izteikts ar lietvārdu.	
5) Savrupinājumu atdalīšanai, ja tie atrodas teikumā vai teikuma daļas beigās.	
6) Palīgteikuma atdalīšanai no virsteikuma, ja starp virsteikumu un palīgteikumu ir nosacījuma vai objekta attieksmes un abas šīs daļas vēlas saturiski vairāk nošķirt.	
7) Vairāku runātāju tiešās runas atdalīšanai dialogā, ja katra runātāja teikto sāk jaunā rindā.	

2.4. Secini, kuri domuzīmes lietojuma gadījumi tev sagādā grūtības! Kāpēc? Izpēti interneta resursus (piemēram, <http://valodasrokasgramata.lv/>, www.ailab.lv, www.uzdevumi.lv u.c.), kuros ir atrodama informācija par domuzīmes lietojumu latviešu literārajā valodā!

3. uzdevums. Pievērs uzmanību teikumu uzbūvei 1. uzdevuma tekstā! Sagrupē teikumus tabulā pēc uzbūves, norādot teikuma kārtas numuru!

3. tabula. Teikumu veidi

Teik. nr.	Vienkāršs paplašināts teikums	Salikts sakārtots teikums	Salikts pakārtots teikums	Jaukts salikts teikums

- 3.1. Salīdzini savu un klasesbiedra paveikto! Pārrunājiet, kādas ir vienkārša teikuma un salikta teikuma atšķirības!
- 3.2. Kāda būtiska atziņa atklāta 1. uzdevuma tekstā? Uzraksti to vairākos vienkāršos teikumos! Apvieno tos saliktos teikumos! Secini, vai mainās pateiktās domas kvalitāte!

4. **uzdevums.** Izlasi Andreja Vīksnas recenziju “Kauli bez miesas” par Arno Jundzes romānu “Sarkanais dzīvsudrabs” un liec pieturzīmes numurētajos teikumos!

Arno Jundzes “Sarkanais dzīvsudrabs”, **kas veltīts deviņdesmitajiem gadiem**, hronoloģiski noslēdz romānu sēriju “Mēs. Latvija, XX gadsimts”. Pavisam par sērijas beigām šo romānu uzskatīt tomēr nevar, jo vēl viena romiešu cipara (**un tā tad vēl vienas grāmatas**) kolekcionāru plauktiņā trūkst: liela ir nepacietība, aizsēdējušos grāmatu gaidot, jo gribas ātrāk nolikt to divdesmito gadsimtu pie vietas un palūkot, kas no ambiciozā projekta sanācis.

Manuprāt, “Sarkanais dzīvsudrabs” ambīciju ziņā daudz neatpaliek no pašas sērijas, un **tā uzbūve uzlūkojama kā miniatūra “Mēs. Latvija, XX gadsimts” modelis. Proti**, pagājušā gadsimta pēdējo desmitgadi Jundze portretē caur daudzpadsmi varoņu biogrāfijām, kas, **izkārtotas īsās nodaļās**, kaleidoskopiski ņirb un saduras cita ar citu. Šie varoņi ir sērijas nosaukumā minētie “mēs”, kuru dzīvesstāstus Jundze mēģina sapīt vaļīgā bizē, kas, līkločos izvījusies, atklātu deviņdesmitos visā to absurdaļā krāšņumā.

Uzskaitīšu dažus piemērus tam, kas lasītāju sagaida šajā grāmatā: reketieri; business, kas balstās Rietumeiropas preču legālā un nelegālā ieviešanā; autozagļi; homoseksuāls izbijis čekas aģents, tagad Saeimas deputāts; pusaudzis, kurš, bēgot no atbildības, brīvprātīgi iestājas PSRS armijas dienestā; pēdējais mežabrālis, kas pēc 50 gadu ilgas slēpšanās atgriežas sabiedrībā – viena viņa māsa dzīvo laukos, bet otra vada pārtikušu dzīvi Kanādā; privatizācijas iezīmēti attiecību loki, vientuļā māte ar barikādēs ieņemtu bērnu.

Kā noprotams no uzskaitījuma, Jundze raudzījies izvēlēties tādus varoņus, kuru biogrāfiskās detaļas būtu savam laikam raksturīgas un atklātu to no iespējami dažādiem leņķiem – šādi tiek veidots laikmeta konkrētās, subjektīvās vēstures slānis. Tā kā sižetiski varoņu stāsti kopā savijas vāji, pieņemtu, ka Jundzes mērķis bijis ļaut lasītājam no dažādajām biogrāfijām izlobīt tādu kā laikmeta esenci – iespējams, kā **rīku vai vadmotīvu** izmantojot romāna nosaukumu. Lai kā arī būtu, šādu esenci darbā neatrodu.

Līdztekus subjektīvajai vēsturei romānā parādās arī objektīvā (faktu) vēsture: īsa tvitera formāta ziņa ievada katru nodaļu, bet lielo notikumu atbalsis uzpeld arī varoņu ikdienā.

1. Piemēram Māris (118 lpp) šķirstot avīzi nejauši pamana ziņu par Daiņa Īvāna atkāpšanos Dagnija (165 lpp) nododas pārdomām par privatizācijas netaisnīgumu bet slaucēja Zenta gluži kā teicēja katrā nodaļā cītīgi atstāsta govij politiskās aktualitātes un savu viedokli par tām

2. Domāju ka ideja tēlot subjektīvo vēsturi iespējami dažādu un pretrunīgu to pretstatot vai sapludinot ar objektīvo vēsturi ir sērijai ļoti atbilstoša un veiksmīga

3. Tomēr izpildījums pārliecina stipri mazāk par banāniem Zīgerista rokās un Sarkanajam dzīvsudrabam tā arī neizdodas pārvarēt shematismu un ar pienācīgu literāru miesu apaudzēt labi iecerēto skeletu

(Pieejams: <http://www.satori.lv/article/kauli-bez-miesas>)

4.1. Salīdzini savu paveikto ar atbilžu lapu!

4.2. Ieraksti tabulā tekstā izceltās teikuma konstrukcijas un nosaki konstrukciju veidu!

4. tabula. Konstruktiju veidi

	Piemērs	Sintaktiskā konstrukcija
1.	<i>kas vēltīts deviņdesmitajiem gadiem</i>	palīgteikums
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		

4.3. Izpēti kādu savu rakstīto pārspriedumu un uzraksti secinājumus!

- Kuras sintaktiskās konstrukcijas tu lieto visbiežāk?
- Kuras konstrukcijas tu proti atdalīt ar noteiktām pieturzīmēm?
- Kuru konstrukciju atdalīšana ar pieturzīmēm teikumā tev sagādā grūtības?
- Kā vari uzlabot savas pieturzīmju lietošanas prasmes?

5. uzdevums.

5.1. Izlasi tekstus!

1.

Vai pieturzīmes ir nepieciešamas? Domāju, visdrīzāk, atbildētu apstiprinoši uz izvirzīto jautājumu. Kā nekā pieturzīmes mūsdienās ir kļuvušas par neatņemamu mūsu rakstu valodas sastāvdaļu, un bez šiem nelielajiem, atdalāmajiem elementiem teikuma vidū vai beigās teksti izskatītos pārlietu monotoni un vienkāršoti, dažreiz pat aplami.

Šīs zīmes taču ieviestas, lai atvieglotu mūsu dzīvi, bez pieturzīmēm grāmatās un žurnālos nebūtu kārtības, visu varētu interpretēt pavisam savādāk. Dažreiz viens pats komats spēj mainīt visa daiļdarba jēgu!

Vai, teiksim, navigācijas pasaule būtu iedomājama bez bākām? Tāpat kā bāka krastmalā ir paredzēta, lai jūras kuģi atrastu pareizo ceļu uz sauszemi, arī pieturzīmes simbolu jūklī rāda mums gaismu, palīdz mums neapmaldīties un pareizi izprast rakstīto, labāk uztaustīt jēgu un emocijas.

Ar vārdiem bieži vien ir par maz, lai rakstos izteiktu savu sašutumu, sajūsmu vai vētrainu prieku. (..)

Pieturzīmes palīdz mums orientēties otra cilvēka domās, ko tas uztriepis uz papīra, un novērst visdažādākos pārpratumus.

Nenoliedzami pieturzīmju lietošana padara mūsu valodiņu daudz komplicētāku un sarežģītāku. Tikpat labi, kā viens komats spēj parādīt ceļu uz atklāsmi, tā otrs var novirzīt mūs no pareizā kursa. Fakts gan ir viens – pieturzīmes sniedz mūsu valodai savdabīgu dažādību un krāsainumu, kas, manuprāt, nāk tikai mums visiem par labu.

Ja pastāv izsaukuma zīmes, jautājumu simboli, koli, semikoli, domuzīmes, mēs taču ikkatru domu, ikvienu teikumu varam radīt īpašu. Vai nav satriecoši, ka vienu un to pašu vārdu salikumu varam pasacīt četros dažādos veidos?

Pieturzīmes konkretizē mūsu ideju un norāda uz personīgo nostāju. Ja teksts būtu bez norādēm, vai mēs spētu saprast, kad ir jāapstājas, kad jāpasteidz, ko autors ir gribējis uzsvērt, ko pasacīt? Nebūtu pieturas zīmju, valoda zaudētu lielu daļu savas nozīmes un jēgas.

Manā skatījumā vārdi paši par sevi ir sausi, ja tie neparāda tavu attieksmi. Pieturzīmes ir paredzētas, lai burtu savrupinājumi izskatītos dzīvāki, lai būtu savas robežas, savi likumi, pēc kuriem varētu orientēties cilvēka rakstos.

Rezumējot jāteic, pieturzīmju lielais uzdevums ir tieši palīdzēt mums pareizi uztvert rakstīto. Vai mēs spētu aptvert domu, kas būtu sarakstīta vienā laidā? Iespējams... taču tikai talantīgākie no mums, kuru saprāts spētu darboties tādā ātrumā, lai momentāni apstrādātu uzdrukāto tekstu un “pareizi” uzsūktu informāciju.

Īsāk izsakoties, pieturzīmes ir viens no veidiem, kā rakstu valodu padarīt vienkāršāku, lai gan brīžiem liekas, ka komatu jūra tikai saceļ lieku virpuli laikrakstu lappusēs. Taču tā nav. Labāk pārejoša vētra nekā pastāvīga maldīšanās burtu okeānā.

(No I. Ivanova “Kāpēc nepieciešamas pieturzīmes?”

Pieejams: <https://www.apollo.lv/4692821/kapec-nepieciestas-pieturzimes>)

2.

Kura tad ir svarīgākā pieturzīme? Cik cilvēku, tik atbilžu. Katram jau savi pieturas punkti, savs redzējums uz dzīvi... (..)

Bet nevar atrast atbildi uz jautājumu, kur tad ir tā vieta, kad liekas, ka viss – pareizās pieturzīmes dzīvē saliktas? Un kas par tādām domā – dzīves šaha partijas veiksminieki vai tieši pretējie – tie, kas zaudē partiju pēc partijas?

Cik precīzi mēs izsakām savas domas, vai liekam komatu tur, kur jāliek kāda cita pieturzīme?

No tradicionālā salikuma “sodīt nedrīkst apžēlot” līdz mūsdienīgam “raudāt nedrīkst smieties” vai “ziemā nedrīkst vasarā” nemaz nav jānoiet tāls ceļš.

Man patīk žurnālā “Ir” lasītā anekdote – “Mans kaķis dzīvo pēc principa “ēst apnika gulēt”. Un dienas laikā komata atrašanās vieta tiek mainīta”.

Un kādus pretstatus Tu vari izdomāt, kur komata vietas maiņa spēj pārveidot izteikto domu?

Piemēram, “samīt nedrīkst pacelt”!

Autors: rainelda plkst.19:42

(No raineldas “Cik svarīgas ir pieturzīmes?” Pieejams:

<http://valodosanas.blogspot.com/2012/06/pieturzimes.html>)

5.2. Strādā pāri! Pārrunājiet!

- Vai ikdienā, piemēram, rakstot īsziņas vai ziņas *WhatsApp*, vienmēr lietojat pieturzīmes?
- Kāpēc pieturzīmes ir/nav svarīgas, rakstot īsziņas vai ziņas *WhatsApp*?

6. uzdevums. Strādā mācību grupā! Izdomājiet piemērus, kuros pieturzīmju lietošana/nelietošana var mainīt teksta saturu! Piedāvājiet sagatavotos piemērus (bez pieturzīmēm) klasesbiedriem! Diskutējiet par pieturzīmju lietošanas variantiem!

7. uzdevums. Strādā mācību grupā! Izvēlieties vienu pieturzīmi un sagatavojiet nelielu jaunrades darbu (daiļdarbu, izrādi, performanci vai tml.), kura būtu par šīs pieturzīmes lietojumu! Prezentējiet to klasē!